

val, hanem mindjárt ecsettel festjük. Még az ecsettel sem rajzoljuk körül; nem szabad túlkevés festékekkel, majdnem száraz ecsettel festenünk. Jól megmártott vastagabb ecsetünkkel a rajzlap megfelelő helyére kisebb foltot festünk, melyet kifelé nagyobbítva a mintához hasonlóra alakítjuk. A foltokat mindig *belül kifelé alakítjuk*. Ne fessünk túl nagy foltokat! Egy-egy folt legnagyobb mérete körülbelül 4–5 cm legyen. Az alul összegyűlt festéket ítatópapíron vagy tiszta ronggyal kinyomott ecsetünkkel felszívathatjuk, nehogy végigfolyjon a rajzlapon. Nem baj, ha a foltok alján kissé több festék marad.

III. Befejezés. A rajzlapok beszedése, néhány jó és kevésbé sikerült rajz megbeszélése. A hibák javításának módja. További munkára serkentés.

Ismeretterjesztő előadás.

A magyarság művelődési és társadalmi fejlődése.

I.

Az emberiség története nagy népek, nagy emberek alkotása. Nem összefüggő, változatlan egész, benne épügy feltalálható a csecsemő-, gyermek- és ifjúkor, a férfikor, mint az egyén életében. S amennyire más a gondolkozása a gyermeknek, serdülőnek, ifjúnak vagy az érett férfinak, éppenúgy alakult át időnkint az emberiség gondolkozása is önmagáról, az őt körülvevő természetről, kettőjük viszonyáról, mindkettőjük alkotójáról s a vele való kapcsolatáról. A világtörténelem e fejlődési szakaszait, korszakait ó-, közép-, új- és legújabb kornak szokás nevezni.

Ha meg akarjuk ismerni valamely kor emberét, igaz történetét korának, meg kell ismernünk korának jellemző gondolatvilágát, fel kell fednünk világnézetét, a korszellemet, amelyben élt, hogy cselekedeteinek igaz rugóit feltaláljuk, értékelhessük — saját kora szemüvegén át. Ez az egyetlen helyes történet szemlélet, amely az elmúlt időket — nem a mai korszellelem szemüvegén át nézi, értékeli, hanem — a maguk szellemi irányával igyekszik felkeresni, megtartani, értékelni.

A magyarság történelméről szólva ez azt jelenti, hogy meg kell ismernünk népünk eredetét és ősi műveltségét, a középkori, újkori- és legújabbkori magyarság lelki alkatát, mint amely magán viseli a kor általános emberi — legalább is európai — jellemvonásait.

*

A magyarság az ural-altáji ősnép finnugor ágából ered. A finnugor ősnép Európa keleti részén élt az Oka, Káma és Bielaja vidékén. A magyarság tehát európai eredetű. A finnugor ősnép keleti tömbje az ugor ősnép fokozatosan keletre húzódva Kr. e. 1000–500 között átszorult Északnyugat-Ázsiába, az Ob-folyó mellékeire. Ebben az ugor nép-közösségben élt az előmagyarság a vogul és osztják néppel együtt k. b. Kr. e. 100-ig. Ez időtájt válik ki az előmagyarság az ugor közösségből, és húzódik le az Ural-hegység keleti oldalán dél felé. Így kerül érintkezésbe az ázsiai hatalmas hún birodalom legnyugatibb ágával, az *ogurszággal*. Ez a török nép volt a roppant birodalom természetes nyugati irányú terjeszkedésének előőrse: nagyszerű harcos, rendkívül fejlett diplomáciai érzékű nép. Ez az első török nép, amellyel az előmagyarság keveredik. Ezután csaknem 900 esztendőn át állandóan bolgár-török népek vérségi és műveltségbeli hatása alatt él. Így alakul ki az a finnugor eredetű, de török etnikumú nép, amely a 9. század végén honfoglalásával a

történelem színpadára lép. A történelmi magyar nép tulajdonképpen akkor alakul ki, amikor az előmagyarság elindul a török keveredés útján. A mintegy kétévszázados előmagyar-ogur érintkezés döntően meghatározza a magyarság jövőjét. Hogy a magyarság annyira kiemelkedik a többi finnugor nép közül, s hogy — az erős germán hatás alá került finn nép kivételével — egyetlen finnugor eredetű nép, amely történelmi jelentőségre tett szert, azt jórészt ennek a keveredésnek kell tulajdonítanunk. A magyarságban a finnugor s a török népek két olyan értékes tulajdonsága talált egymásra kiegészítően, amelyek egymagukban nem jelentősek, együtt azonban történelmi hivatások teljesítésére képesítenek. Ez a két vonás a finnugor népek nehézkes, olykor mozdulatlanságig fokozódó hagyományörzése, konzervatívizmusa és a török népek roppant államalkotó képessége, mely azonban nem járt együtt az államfenntartás adottságával. A finnugor népek átvészelték évezredek megpróbáló viharait, s nagyjában ugyanazon a területen élnek ma is, igen sokat megőrizve ősi életformájukból és hagyományaikból. Ez a megtartó mozdulatlanság biztosította fennmaradásukat, de gátolta egyben haladásukat. A török népek kiválóan értettek az államalapításhoz, de megtartásához annál kevésbé. Ezek az olykor roppant méretű török birodalmak (ázsiai hún birodalom és különböző török népek birodalmi) rendszeren széthulltak, elenyésztek erőskezü alapítójuk halálával. Többnyire ilyen, emberöltőként változó, személyekhez kötött államalakulatokban élt a magyarság az ogur érintkezés után egészen a 9. század végéig, amíg Etelekben önállósult. A török államalkotó készség egészült ki a magyarságban a finnugor megtartó erővel, és képesítette a magyarságot arra, hogy Európa ütközőpontján államot alkosson és megtartson immár annyi ideig, amennyinek hányadáig sem bírták világhatalmak megvetni lábukat ezen a földön.

A politikai és harcászati tekintetben iskolázott magyarság Etelekben csak átmeneti állomásnak tekintette. A besenyő támadás csak sürgette, de nem kezdeményezte a Kárpátok zárt, védett, egységes és biztonságos nyújtó medencéjének elfoglalását. A népvándorlás utolsó hullámainak sodrával ideérkezett magyarság életében a második nagy fordulatot a Duna-medencében való megtelepedés jelentette.

*

Az ősi műveltségnek emléke azokban a finnugor eredetű szavakban él, amelyek azonos jelentésben, a vogul és osztják nyelvben is megtalálhatók.

Ezek a közös szavak arra utalnak, hogy az ősmagyarságnak vadászaton és halászon kívül állattenyésztőnek, sőt egyenesen lótenyésztőnek kellett lennie. A ló mellett még csak egyetlen háziállatot ismert e korban, a juhot.

Csak a *nemzetség*, a rokonsággal kiegészült család tette lehetővé számukra hatalmas nyájaknak és méneseknek együtt tartását, megvédését, s a legeltetéssel járó gyakori helyváltoztatást. A csak halász-vadász népekénél a nemzetségi szervezet sohasem alakul ki. A magyarság tehát már a törökökkel való keveredés előtt állattenyésztő és nemzetségi szervezetben élő nép volt. Eleink a lovat nemcsak termékeiért tenyésztették, nemcsak megülték azt a nyereg, fék és ostor felhasználásával, hanem lóhátról is harcoltak. A nemzetség mellett van egy másik, szintén társas alakulatra valló szervezetük a *had*, amely már katonai jelentésű, s így a nemzetségnél nagyobb alakulatra, a *törzsre* vonatkozik.

*

A finnugor őshazából fokozatosan kelet felé húzódó ugor ág, s annak keleti szárnyán elhelyezkedő magyarság már igen korán török népek szomszédságába került, mégpedig a *bolgár-török* népek mellé. Ezek lóként abban különböztek a többi nomád törökségtől, hogy a közös harcos pásztorságon kívül nagy érzéket mutattak a békés foglalkozások, így a prémvadászat, a prémkereskedelem, sőt a rabszolgákkal végeztetett

Földművelés iránt is. Ilyen bolgár-török néppel (az ogurral) került érintkezésbe a szintén harcos lovas magyarság, amely csatlakozott a nála számosabb és erősebb bolgár-török néphez.

Ez a fontos esemény jelentékenyen átalakította a régi magyarságnak még egyoldalú, csak a ló és juh tenyésztésére alapozott műveltségét. A magyarság a bolgár-törökök révén olyan néppel egyesült, amely az összes számbajövő szelíd állatfajokat tenyésztette, ismerős volt a földművelés alapelemeivel, s emellett fejlett politikai és katonai szervezettel rendelkezett.

Itt ismeri meg a magyarság a szarvasmarhatenyésztést, ezen állatok tejtermékeinek feldolgozását. A juhtenyésztés szintén megtartja szerepét, s divatba jön a gyapjúnak ruházati célokra való felhasználása.

A régi magyarságnak még alig volt szava a földművelésre, most egész sereg ilyen jövevényszó került nyelvébe. Megismeri a *bűzát* és *árpát* s azok teljes megművelését. A magyarság igen hamar beletanult ebbe a töle alapjában véve idegen foglalkozásba, s a gabonatermesztésen kívül a növény (kender, komló, borsó, torma), majd ebben a gyümölcs-termelés, sőt a szőlőgazdasággal is megismerkedett (alma, körte, szőlő, bor, seprű).

Ez a bolgár-török nép tanította meg a magyarságot a betűvetés mesterségére is. A bolgár-török hatás révén a magyarság ősi műveltsége csak gazdagodott, kiegészült, anélkül azonban, hogy alapjellege megváltozott volna. Új környezete, a délorosz steppevidék (nyílt, fátlan síkság) már a nagystílű, hódító nomád népek világa volt, amelyben a magyarság is ilyené alakult.

*

A lovaspásztor kultúrkörökben nem a fajiség és nem a nyelv a néppéválás és birodalomszervezés alapja, hanem a politikai és katonai vezetés, amely egy-egy dinasztia irányítása alatt egységbe tömöríti az azonos műveltségű, ijtat feszítő népeket. A népalakulásnak az a sajátos természete érteti meg velünk azt, miért nem szerepelt a magyarság az 5—9. századig mostani nevén, anélkül azonban, hogy nyelvét és népi egyéniségét ázáltal elvesztette volna.

Az önálló népnév feltűnése tehát nagy politikai változások kísérelője a nomád világban, s csak akkor kerül rá a sor, ha valamely törzs régi kötelékeit elszakítva, maga áll más törzsek élére már mint vezető elem. A magyarságnál ez a folyamat a 9. század végén következett be. Itt, a Fekete-tenger északi partja fölött elterülő steppén vált igazi lovas-nomád *nemzetté*, itt alakította ki törzsi szervezetét, tekintélyen alapuló korlátlan fejedelmi intézményét, itt szerezte meg kitűnő lóállományát, elsőrangú fegyverzetét, s végül ebben az iskolában tanulta meg az idegen népekkel való bánás jellegzetes gyakorlatát is.

Azon népek közül, amelyek kötelékébe a századok folyamán tartozott, a türkök és kazárok voltak rá a legnagyobb hatással.

A magyarság már a kazár uralom idejében több törzsből állott, amelyek élén hadnagyok „vajdák” állottak. Ezek közül a legelőkelőbb a *kende* (kündü) méltóságnevet viselte.

A magyar-kazár kapcsolat a 9. század folyamán igen meglazult, a kazár hatalom képviselője, a kende névleges méltósággá vált, s mellé a valódi főhatalmat a *gyula* tisztséget viselő törzsfő ragadta magához. Ez volt Árpád apja, Almos, akinek családja magához ragadta az egész magyar törzsszövetség vezetését.

E nagy esemény a Dnyeper és Dnyeszter közötti folyamvidéken, *Etelközben* játszódott le, ahová a magyarság a besenyők támadása elől a 9. század utolsó évtizedében visszahúzódott, magával sodorva többek között egy török törzset, a kabarokat, akik a kazár uralommal való elégedetlenségük miatt csatlakoztak a magyarokhoz.

Etelköz a nyugat felé tartó népek nagy temetője volt, ahol már beleütköztek a letelepült népek gyűrűjébe, s keleti rokonaik nyomása alatt rendszerint néhány évtized során felmorzsolódtak a kétfelé vívott

harcokban. A magyarságot ugyanaz a sors fenyegette, amely később ezen a vidéken a besenyők, úzok és kúnok törzsszövetségeit elérte.

Igy fordult bizalmuk a Magyar törzs feje, a „böles tanácsú és gondolkodású, kiválóan vitéz és uralomra termett“ Árpád, Álmos fia felé, akinek családjában a gyula tisztsege öröklődött, s aki magát a legendás hím királytól, Attilától származtatta.

A fejedelem „választása“ a lovasnomád népek ősi ritusával, a vér-szerződés szertartásával történt. Amint a magyarság az előző századokban viselte más, hatalmasabb népeknek a nevét, most, amikor ez a törzs vált az új politikai alakulat magjává, természetsszerűen felvette a nevét a többi hozzácsatlakozó törzs is. A magyarság igazában akkor vált néppé, midőn eredetileg egy törzs jelzésére szolgáló neve az egész népközösség egységének kifejezőjévé vált.

A magyarságnál évszázadokig tovább élt ennél a nagy eseménynek az emléke, nem valóságos lefolyásában azonban, hanem a nomád gondolkodásra rendkívül jellemző módon, egy költői, vallásos mítosz alakjában. A magyar hagyomány nem tud a nép szorongatott helyzetéről, a besenyők várható támadásáról, hanem e helyett az istenség küldötte szent tululmár látogatását meséli el Álmos anyjánál, Emesénél: „Az Úr megtestesülésének 819-ik esztendejében, Úgyek, nagyon sok idő múltán Magóg király nemzetségéből való igen nemes vezére volt Szkitiának, aki feleségül vette Doni-Magyarban Ónedbelia vezérnek Emese nevű leányát. Ettől fia született, aki az Álmos nevet kapta. Azonban isteni, csodás eset következtében nevezték el Álmosnak, mert anyjának álmában isteni látomás jelent meg tululmadár képében. Egyszerismind úgy tetszett neki, hogy tőle dicső királyok származnak, ámde nem a saját földjükön sokasodnak el. Mivel tehát az alvás közben feltűnő képet magyar nyelven ájonnak mondják, és az ő születését álom jelezte előre, ezért hívták őt szintén Álmosnak.“ Attila-hagyomány és tulul-mítosz együttesen mágikus (bűvös) tekintélyt ruháznak az új uralkodóházra, s a magyarság körében is kialakul az a hit, amely szerint az alattvalókat csak a fejedelem és leszármazói természetfeletti vezetőképesége élteti és táplálja.

A magyar uralkodóház e mondára való utalással mint tululnemzettség élt a pogánykor tudatában, és a magyarok egészen Géza vezér idejéig a tulult vezéri jelvényként használták. A fejedelmi háznak is ez a származás biztosít rendkívüli képességeket, bölcseséget, vitézséget, amelynek lenyűgöző hatása alól a nép még a keresztény korban sem tudott szabadulni.

*

A honfoglalás nagy művét már ennek a szervezetnek a birtokában hajította végre a magyarság. Az új haza térségein a gazdasági tekintetben legértékesebb, viszonylag legsűrűbben lakott és amellet legvédehetőbb területek a fejedelem népének jutottak. A fejedelmi nemzetség és törzs körül helyezkednek el a többi törzsek, mégpedig határozott terv, sőt rangsorolás szerint. A Nyék törzs, továbbá a magyarokhoz közvetlenül a honfoglalás előtt csatlakozott kabarok helyezkedtek el az ország periferiáin határvédő törzsekként.

A honfoglaló magyarság, mint minden nomád nép, eredendően *katoná* volt. Különösen szívósságuk és kitartásuk hívta fel a tudós császár, Böles Leo csodálatát. A magyar „a munkát és fáradságot magasztosan elviseli, tűri az égető meleget és a fagyaló hideget s a nomád életből folyó egyéb nélkülözéseket. Nem hagyják abba a harcot, mint más nép, ha az első csatában megverték őket, hanem sokféle módon iparkodnak az ellenfélre csapást mérni“. Ezek a tulajdonságok megvilágítják a nép egész jellemét, keleties nyugalmát, öntudatos, katonás természetét, a valóság és a külsőségek iránt eleven érzéssel bíró lényét. „Férfiakban bővelkedő s iffigetlen ez a nép, amelynek a pompa kifejtése és a gazdagság szeretete mellett csak arra van szorgalmatos gondja, hogy ellenségeivel szemben vitézül viselkedjék.“

Haremodoruk a kor legnagyobb katonai szakértője szerint messze

a nomád népek átlaga felett áll. Rengeteg pénz- és véráldozatba került, míg a nyugati népek megtalálták az ellenük való védekezés megfelelő ellenszereit.

Katonai sikereiket elsősorban politikai szervezetük szigorúságának köszönhetők, de nagy része volt ebben felszerelésük, fegyverzetük és nem utolsósorban lóanyaguk kiválóságának is.

Őseink az új hazában is *védelemre* rendezkedtek be. Ezért foglalta el a fejedelmi törzs a minden irányból jövő támadások ellen egyaránt biztonságot nyújtó központi területeket, s ezért nézett kelet, illetőleg nyugat felé a két leghatalmasabb törzsnek, a *gyula* és *horka* népének fegyveres ereje. (A *gyula* és *horka* bírói tisztséget viseltek, s azonkívül egy-egy törzs hadnagyai is voltak, amelyek vezérek kiváltságos helyzeténél fogva előkelőbbnek számítottak a többiekénél.) A nomád népekre annyira jellemző valóságérzékkel és józansággal egyidőre megállottak új hazájuk határainál, s csak annak végleges elfoglalása és betelepítése után kezdték meg nyugat felé irányuló, még mindig kémlelő, puhatolódzó célú portyázó hadjáratokat.

Ezek az óvatos tapogatózások rövidesen a nyugati viszonyok helyes megismerésére, az ellenfelek megosztottságának és katonai gyengeségének felismerésére vezettek. Erre hatalmas arányokban indultak meg az úgynevezett kalandozó hadjáratok.

*

A honfoglaló magyarság a teljes politikai bomlás' és hűbéri szét hullás állapotában találta Európa népét. A magyarság így olyan hatalmat tudott alapítani, amely a 10. század első felében még az avarok egykor icséletes birodalmát is felülmúlta. A nyugati viszonyokat felismerve, a magyarok valóságos hódoltsági gyűrűt építettek ki maguk köré, amely a harmincas esztendők elején magába foglalta Felső-Itália királyságát, a bajor és a szász hercegséget és azokat a szláv népeket, amelyek a német királyság keleti határain tanyáztak. De ugyanekkor ajándékkal váltotta meg nyugalmát a bolgárok fejedelme, sőt Bizánc császára is. Mindezek az országok meghatározott összegű évi adót fizettek a magyaroknak, a szláv törzsek pedig természetbeni ellátáson kívül segédcapatokat is szolgáltatottak nekik, pontosan úgy, mint az előző évszázadokban az avaroknak. A sorozatos hadjáratok célja e hatalmas összegekkel adózó országok hódoltsági gyűrűjének fenntartása volt. A szorongatott keresztény népek látszava átkot és gyűlöletet szórt a féltelmes keleti lovasokra, de voltak olyanok is, akik ennek a viszonylag maroknyi népnek uralmában meglátták a nagyvonalúságot. A 10. század 30-as éveiben a magyarok által nemrégiben kifosztott szentgalleni kolostorban egy Ekkehard nevű szerzetes hősköltésének néhány sorában bámulatos tárgyilagossággal látta meg szerepüket: „Ez az erős nép, amely hadierényei által jeleskedett, nemcsak a körülötte levő területeken uralkodott, hanem a tengeren is átkelt, s szövetséggel ajándékozta meg a békéért könyörgőket, de porbasújtotta azokat, akik ellenszerezték.”

A portyázó seregek vezéreinek az egykorú íróknál feljegyzett nevei azt mutatják, hogy az itáliai portyázásokban az a déldunántúli magyar törzs szerepelt, melynek vezére a 10. század dereka táján Bulcsu horka volt. Felettből valószínű tehát, hogy a hódolt északitáliai királyság adóját is a horkák élvezték. Hasonlóképpen megosztott a horka a törzsszövetség másik vezető hadnagyával, a gyulával s az aldunavidéki törzs fejével, a legendás Botonddal a Balkán-félsziget népeinek sarcán és zsákmányán.

A kezdetben erősen centralizált (központosított), egyeduralmi felépítésű magyar törzsszervezet így a portyázó hadjáratok belső következményeként oly politikai halmaznak adott helyet, amelyben már nem érvényesült egységes vezetés. A magyar törzrendszer élére Árpád halála után valójában már nem az ő ivadéka, hanem a határmenti törzsek hatalmas hadnagyai állottak, akiknek a lelkekben gyökeret verő tekintélye a sikert

sikerre halmozó, diadalmas hadjáratok során mindinkább elhomályosította az isteni turulmadár fogantatásával kérkedő fejedelmi nemzetség hírnevét.

A dolgoknak ebben az állapotában következett be a csatamezőkön a nagy fordulat. Az új vezetőkbe vetett hit, az a meggyőződés, hogy Lél és Bulcsu vezérsége biztosítja a „hét magyar“ népnek a külföldi sarchoz és zsákmányhoz fűződő érdekeit, a gyászos lechmezei (955) és arkadiopolisi (970) vereségek nyomán semmibe foszlott. A csatamezőkről megtizedelve visszaözönlő törzsek népe, amely vezérei jó részét elvesztette, s a következő évtizedekben gyepüi mögé húzódott vissza, most ismét elismerte annak a fejedelmi háznak az uralmát, amely a portyázó hadjáratok aranykorában akarva nemakarva háttérbe szorult. A fejedelmi hatalomnak ezt a nagyszabású megújítását Géza fejedelem hajtotta végre. A törzsi egyensúlyt és saját főhatalmát biztosítva, nyugat felé békepolitikát folytatott.

Bármily fontos lépés volt is a portyázó hadjáratok abbahagyása, a magyarság biztonságát, Európa népei részéről való megtűrését és a múlt eifeledését korántsem biztosította.

A 10. század végének öntudatra ébredt Európájában tehát nem volt többé helye egy pogányhitű és erkölcsű nomád törzsszervezetnek. A leszámolás kimenetele nem lehetett kétséges, mégpedig nemcsak azért, mivel a birodalmi haderő több mint egy félszázada megtalálta a magyarokkal való mérközés biztos sikerű ellenszereit, hanem már azért sem, mivel a 10. század végének magyarsága jelentékenyen kisebb katonai átütőerővel rendelkezett, mint annakidején Árpád népe.

*

Az a magyarság, mely a 10. század alkonyán a Duna-Tisza térségeit benépesítette, már egészen más nép volt, mint az a nomád közösség, amely egy századdal azelőtt ezt a területet hódítóként birtokába vette. A lechmezei ütközettől István király megkoronázásáig egy tespedt félszázad következett, amelyet a magyarság akarata ellenére kénytelen volt békében leélni, s ezzel megindult életformájának feltartóztatlan átalakulása.

A magyarságnak tehát vagy pusztulnia, vagy megújhódnia kellett.

Ahogy a 10. század végének félnomádsága átmenetet teremtett a „keresztény módra“ való élet végleges szervezéséhez, akként a lelkek is megérttek már a keresztény hit befogadására.

A magyarság oly művelődési körből szakadt Európába, amelynek népei meglehetősen magasrendű istenélménnyel rendelkeztek. Keleten maradt baszkir rokonaink a természetszellemek mellett elsősorban ahhoz az istenhez fohászokdáltak, „aki az égben lakozik“, s akit „mindeneknél feljebbvalónak tartanak.“ Az istenélménynek ez az egyistenhívő jellege érteti meg velünk a magyar nyelv keresztény kifejezéskincsének egy rendkívül jellemző sajátosságát. Nem csupán oly, a kereszténység legfelsőbb lényegéhez tartozó fogalmak megjelölésére szolgálnak „pogány“ magyar szavak, mint *bűn* és *bocsánat*, nem csupán Isten házát jelölték őseink a magyar „szent“ jelentésű egy-szóösszetételből képzett *egyházzal*, hanem még a kereszténység Atyaistenének jelölésére sem volt szükség szláv vagy nyugati jövevényszóra. *Isten* szavunk eredete mindmáig nincs végérvényesen tisztázva, annyi azonban kétségtelen, hogy nem valamelyik szomszéd keresztény nép nyelvéből került hozzánk, hanem a magyarság honfoglalás előtt meglevő szókészletéhez tartozott.

A keresztény tanítás átvételének egyetlen akadálya a pogányságnak a harcot istenítő morálja lehetett volna. A magyarságnál ilyesmiről nem lehetett szó, mert ez a nép életformájának lassú átalakulása következtében a keresztény térítés megindulásakor gazdasági, társadalmi és politikai téren egyaránt túljutott ezen a hősiek erkölcsön.

(Folytatjuk.)